

I. POHANSKO U BŘECLAVI A JEHO ZÁZEMÍ

JIŘÍ MACHÁČEK

POHANSKO U BŘECLAVI PO ROCE 1990. PŘÍSPĚVEK KE ČTYŘICÁTÉMU VÝROČÍ ZAHÁJENÍ ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ

Pohansko u Břeclavi patří spolu s Mikulčicemi a Starým Městem u Uherského Hradiště k nejvýznamnějším a nejlépe prozkoumaným centrálním hradiskům Velké Moravy. Vědecký výzkum zde probíhá již od roku 1958. Vždy byl úzce propojen s badatelskými aktivitami různých pracovišť Masarykovy univerzity, ale i jiných vysokých škol a vědeckých ústavů. Lze zmínit např. Katedru geologie a paleontologie Přírodovědecké fakulty MU v Brně, Katedru mineralogie, petrografie a geochemie PřF MU, Katedru antropologie PřF MU, Anatomický ústav Lékařské fakulty MU, Fakultu elektrotechniky a informatiky VUT v Brně, Fakultu stavební VUT, Ústav jaderné fyziky AV ČR apod. Nejdůležitější úloha při vědeckém zhodnocení Pohanska však připadla Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU v Brně.

Počátky moderního archeologického bádání jsou na Pohansku spojeny se jménem Františka Kalouska, který zde vybudoval stabilní vědecko-výzkumnou základnu a díky odkrytím velkomoravského kostela a bohatého pohřebiště nastartoval éru rozsáhlých systematických výzkumů. Lokalita se však do podvědomí odborné veřejnosti dostala především díky pracím Bořivoje Dostála a Jany Vignatiové, kteří realizaci, zpracování a prezentaci archeologických výzkumů z Pohanska věnovali své celoživotní úsilí.

Výsledky vědecké činnosti Ústavu archeologie a muzeologie vydobily této lokalitě výsadní postavení. Odráží se to ve významu, který připisují zahraniční badatelé dosavadním závěrům výzkumné práce na Pohansku publikovaným v úctyhodném bibliografickém souboru zahrnujícím 5 monografií a více než 90 studií a příspěvků (VIGNATIOVÁ 1996, 264–266). Nashromážděná a publikovaná množství informací se stalo součástí obecného lidského vědění. Důkazy o tom najdeme na stránkách světových encyklopedií, kde heslo Pohansko vystupuje buď samostatně (např. v Brockhausově dvacetisvazkové encyklopedii), nebo jako významná součást vyšších hesel. Tituly monografií a článků věnovaných této

lokalitě se objevují v nezanedbatelném počtu v prestižním seznamu nejdůležitějších prací o středověku, sestavovaném každoročně na britské univerzitě v Leedsu (International Medieval Bibliography. Editor: School of History, University of Leeds, U. K.). Zde tvoří za období od roku 1976 do roku 1995 téměř 10 % veškeré literatury o starší fázi raného středověku v českých zemích.

Kromě množství bibliografických záznamů se výsledky archeologického bádání na Pohansku objevují ve významných syntetických pracích, naposledy např. v prestižním Oxfordském průvodci po archeologii (FAGAN 1996). V tomto kompendiu jsou shromážděny nejdůležitější závěry, ke kterým archeologie jako věda za dobu své existence dospěla. Údaje o Pohansku se objevují pod heslem Slované a slouží jako reprezentativní příklad integrace našich zemí do struktur raně středověké evropské civilizace. Je to dokumentováno na procesu christianizace i na analogiích mezi západními královskými dvory a archeologicky známým dvorcem velmože, kterého britští badatelé nazývají „Moravian lord of Pohansko“

Zmíněných vynikajících výsledků bylo dosaženo jedině proto, že se na Pohansku a v jeho okolí po 40 let nezastavila intenzivní badatelská činnost. Do současné doby zde byla odborně odkryta, zdokumentována a z větší části i vědecky vyhodnocena plocha větší než 137 380 m² (tj. plocha přibližně 20 fotbalových stadionů). Na této ploše bylo mj. objeveno přes 1 286 zahloubených objektů, k nimž patří např. obydlí, dílny, jámy různých hospodářských účelů, studny apod., dále 847 kostrových hrobů, 55 žárových hrobů atd. Z těchto archeologických objektů pochází obrovské množství nálezů nejrůznějšího druhu. Do roku 1998 bylo v depozitářích na Pohansku zainventováno 208 856 položek.

Vědecká činnost na Pohansku po roce 1990

Rozsáhlé archeologické výzkumy probíhaly na Pohansku u Břeclavi až do počátku devadesátých let. V této době došlo k výraznému omezení terénních odkryvů. Nastalé změny souvisely jednak s transformací modelu financování vědy na vysokých školách, jednak s nečekanou a smutnou událostí, kterou bylo úmrtí hlavního organizátora vědeckého bádání na Pohansku univ. prof. PhDr. Bořivoje Dostála, DrSc., v roce 1994. V žádném případě to však neznamenalo, že by na Pohansku vědecko-výzkumná a pedagogická činnost ustala. Její těžiště však bylo dočasně přesunuto do jiných oblastí. Důraz byl kladen především na komplexní zpracování početných a různorodých archeologických dat, která byla za posledních 40 let na Pohansku získána. Jako jedno z prvních archeologických pracovišť u nás se Ústav archeologie a muzeologie FF MU na Pohansku pokoušel řešit tuto problematiku s podporou nejnovějších počítačových technologií.

I po roce 1990 byly na Pohansku prováděny menší terénní výzkumy, které byly zaměřeny na zjištění rozsahu osídlení aglomerace. V souvislosti s přestavbou lichtenštejnského zámku byla realizována také akce záchranného charakteru uvnitř hradiska. V druhé polovině devadesátých let byly terénní aktivity přesunuty do okolí Pohanska, kde proběhl důležitý výzkum jedné ze zemědělských osad tvořících zázemí hradiska. V roce 1999 započaly na Pohansku s novou intenzitou rozsáhlejší terénní archeologické výzkumy prováděné v rámci vědecko-výzkumného záměru Filozofické fakulty MU v Brně.

V řízení vědecko-výzkumné základny Masarykovy univerzity na Pohansku u Břeclavi se v devadesátých letech vystřídal B. Dostál, J. Vignatiová a J. Macháček, který stanici vede od roku 1998 až do současnosti. Laborantem, konzervátorem a terénním specialistou zůstává P. Čáp. Při vědecké činnosti na Pohansku spolupracuje Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně s nově založeným Městským muzeem a galerií v Břeclavi a jeho ředitelkou E. Klanicovou.

Archeologické terénní výzkumy po roce 1990

V letech 1991–1994 probíhal pod vedením Jany Vignatiové výzkum v severozápadní části jižního předhradí. Tento výzkum byl vyvolán jednak snahou zachránit místo již dříve zčásti poničené skládkou stavebního kamene, jednak vědeckým zájmem o osídlení v doposud neznámé části jižního předhradí. Celkem bylo prozkoumáno 1 663 m² plochy, na které bylo zjištěno 49 sídlištních objektů a 10 hrobových jam. Kromě několika zemnic s kamenou pecí v rohu byla prozkoumána i studna, povrchový dům a několik hospodářských a výrobních objektů. Blíže je o uvedeném výzkumu pojednáno v příspěvku J. Vignatiové a E. Klanicové publikovaném v tomto sborníku.

V červnu a červenci roku 1995 proběhly na Pohansku u Břeclavi odkryvy, které patří plně do kategorie záchranných výzkumů. Byly vyvolány plánovaným přesunem komunikace souvisejícím s rekonstrukcí lichtenštejnského záměčku a úpravami jeho okolí. Na realizaci tohoto výzkumu se podílely instituce Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně a Městské muzeum a galerie v Břeclavi, které od této doby intenzivně spolupracují na všech výzkumných terénních akcích na Pohansku.

Sonda byla dlouhá přibližně 110 m a široká 5 m. Byla situovaná v těsné blízkosti valu hradiska, který byl v této části zničen při stavbě záměčku. Při výzkumu byl val v některých místech indikován rozplavenými zbytky svého jílovitého násypu. V prostoru bylo kromě jednoho kostrového hrobu zjištěno 26 zahloubených sídlištních objektů, z toho jedna hlíněná pec s předpeční jámou. Sloužila nejspíše k pečení chleba jak nasvědčuje nález žemovu v předpeční jámě. Velký důraz byl při výzkumu kladen na sledování nadložních vrstev, které zůstaly zachovány pod navážkami z 19. stol. Byla sledována především distribuce různých druhů archeologických nálezů v nadložních vrstvách (keramika, mazanice, kosti). Tyto nálezy tvořily výrazné kumulace, které korespondovaly s pozůstatky nadzemních staveb. Výsledky výzkumu byly velice důležité pro diskusi o povrchových odpadních areálech na velkomoravském Pohansku.

V letech 1995–1998 byl realizován společný výzkum Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně a Městského muzea a galerie Břeclav v Břeclavi-Líbivě. Původně záchranná akce na lokalitě porušené zemními pracemi při zakládání lesní školky přerostla v menší systematický výzkum. Šlo o jednu z osad zemědělského zázemí Pohanska, od kterého byla vzdálena 5,5 km vzdušnou čarou. Kromě pravěkých nálezů a pohřebiště ze stěhování národů zde bylo zjištěno intenzivní osídlení datované od 6. do konce 9. století. Blížší informace o tomto výzkumu jsou publikovány J. Macháčkem v tomto sborníku.

Vědecké aktivity na Pohansku po roce 1990

Pracovníci archeologické stanice FF MU na Pohansku se podíleli v devadesátých letech na řadě vědeckých projektů, v jejichž rámci byl vyhodnocován a publikován početný nálezový fond z uvedené lokality. Jedním z nejvýznamnějších výzkumných úkolů byl grant Grantové agentury ČR s názvem „Specializovaná výroba a její odraz v hospodářsko-sociálním vývoji 8.–12. stol. na Moravě“ (řešitel: prof. PhDr. Bořivoj Dostál, DrSc. / PhDr. Jana Vignatiová, CSc., spoluřešitel doc. PhDr. Zdeněk Měřinský, CSc.). V jeho rámci byla rozpracována některá témata a realizovány kroky důležité pro vědecké vyhodnocení lokality. B. DOSTÁL (1993; 1993a) předběžně zhodnotil řemeslnický areál v lesní školce na Pohansku. Archeologická dokumentace z tohoto výzkumu byla v rámci projektu systematicky zpracována digitální formou. J. MACHÁČEK (1995; 1998a) nově vyhodnotil předvelkomoravskou keramiku z Pohanska a její vývoj zařadil do širšího středoevropského kontextu. B. Dostál vypracoval několik dílčích studií o keramice z Pohanska (DOSTÁL 1994), především s ohledem na blatnicko-mikulčický horizont (DOSTÁL 1993b) a zvláštní skupinu

grafitové keramiky (DOSTÁL 1994a; 1998). Na základě materiálu z Pohanska (hlavně z řemeslnického areálu v lesní školce) připravil J. MACHÁČEK (1999) rozsáhlou studii k velkomoravské keramice, která řeší problematiku této nálezové kategorie pomocí moderních metodologických postupů.

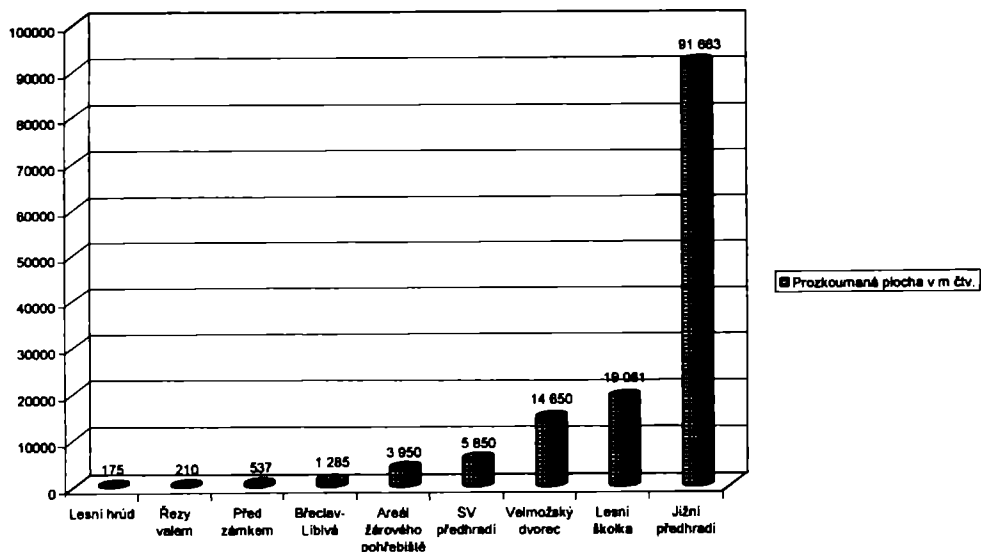
K vyhodnocování archeologických výzkumů na Pohansku se váží i speciální metodologické granty. Jedná se především o projekt Fondu rozvoje vysokých škol „Počítačová podpora výuky archeologie“ (FRVŠ č. 554/1996) a „Počítačová podpora výuky archeologie II“ (FRVŠ č. 725/1998), který byl oponentskou komisí hodnocen jako výborně splněný. Zmíněné aktivity pracovníků vědecko-výzkumné stanice na Pohansku měly návaznost i na mezinárodní projekty, např. grant AKTION Tschechische Republik-Österreich (1996, Nr. 10p1, J. Macháček a E. Szameit, Institut für Ur- und Frühgeschichte Universität Wien) či společný česko-slovenský grant „Scientific database of the archaeological early medieval remains in Central Europe“ realizovaný v rámci programu KONTAKT (ME 242, J. Macháček a A. Pleterski, Scientific Research Center of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Ljubljana). V rámci těchto grantů došlo ke zpracování rozsáhlé archeologické dokumentace z Pohanska i k aplikaci nových metod při vědeckém vyhodnocování nálezů. Byly při tom využity nejmodernější informační technologie, které jsou v současné době k dispozici (např. GIS, relační databáze či multivariační statistické analýzy; MACHÁČEK 1997).

Další závažná témata byla v devadesátých letech řešena v rámci dílčích studií. J. VIGNATIOVÁ (1993) vyhodnotila na základě rentgenologického a neutronografického snímkování karolínské meče z Pohanska. B. DOSTÁL (1992) provedl revizi rekonstrukce velkomoravského kostela na Pohansku. Aktuálně se pracovníci vědecko-výzkumné stanice na Pohansku podílejí na projektu rakouských archeologů a uměnovědců pod vedením M. Pippala a F. Daima, kteří se zabývají vyhodnocením raně středověkých fresek a omítek z raně středověkých kostelů (projekt: Frühmittelalterliche Wandmalereireste des „regnum Maravorum“, Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung, Österreich).

Nálezový fond z Pohanska byl zpracováván i v rámci magisterských a doktorských prací studentů Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně. T. KRATOCHVÍL (1996) obhájil práci o raně středověkých žernovech. R. ŠVECOVÁ (1999) předložila studii o kostěné a parohové industrii. Časně slovanskou a starohradištní keramikou z Pohanska se ve své magisterské práci zabýval J. MACHÁČEK (1994), který v rámci disertační práce zhodnotil i velkomoravskou keramiku (MACHÁČEK 1999).

V současné době je vědecko-výzkumná stanice na Pohansku zapojena do výzkumného záměru FF MU v Brně s názvem „Centrum archeologických výzkumů sociálních struktur pravěku až vrcholného středověku“. V rámci tohoto projektu jsou plánovány nové výzkumné práce na hradiisku i další vědecké vyhodnocování doposud získaných nálezů. V souvislosti s tímto projektem je od roku 1999 realizován na Pohansku i grant GA ČR s názvem „Ekonomicko-sociální struktura raně středověkého centra a jeho zázemí“, jehož řešitelem je J. Macháček.

Rozsáhlá data a informace získané při archeologických výzkumech na Pohansku nebyly v devadesátých letech zpracovávány a publikovány pouze samotnými archeology, ale i badateli z okruhu přírodních a technických disciplín. Především bylo realizováno množství projektů zaměřených na vyhodnocení kosterního materiálu. Tyto práce se soustředily na Katedře antropologie PŘF MU v Brně, kde v devadesátých letech vznikla celá řada diplomových a doktorských prací, v nichž byl tento materiál vyhodnocován za pomoci moderních metod z nejrůznějších hledisek (DOHNALÍKOVÁ – DUŠEK – NOVOTNÝ 1997; DOHNALÍKOVÁ 1993; DROZDOVÁ – BENEŠ 1997; DROZDOVÁ 1992; 1997; PETRÁSKOVÁ, v tisku; VLASÁKOVÁ 1994; VOBORIL 1993; ZIMULOVÁ 1993). Kromě čle-

nů Katedry antropologie PřF MU v Brně se nálezy lidských skeletů z Pohanska a v jeho okolí zabývali i pracovníci Anatomického ústavu LF MU v Brně (např. HORÁČKOVÁ –VARGOVÁ – MACHÁČEK 1998; 1998a). Některé z výsledků antropologického výzkumu jsou publikovány v tomto sborníku E. Drozdovou, L. Horáčkovou a L. Vargovou.

K důležitým vědním disciplínám, které s archeologií úzce kooperují, patří mineralogie a petrografie. V souvislosti s vědeckým vyhodnocováním nálezů z Pohanska je nutno zmínit především rakousko-český projekt „Mikulčice im 8. Jahrhundert“ (řešitel F. Daim a L. Poláček), v jehož rámci byla s pomocí mineralogicko-petrografických a chemicko-fyzikálních metod zpracována raně středověká keramika z vybraných moravských a dolnorakouských lokalit. Na této bázi realizovala J. Dvorská s kolegy (DVORSKÁ 1994; DVORSKÁ - POLÁČEK 1995; DVORSKÁ – POLÁČEK – SCHNEIDER 1998) srovnávací analýzu souboru velkomoravské keramiky z Pohanska s dalšími lokalitami a M. KOLLÁR (1995) rozbor keramiky předvelkomoravského stáří z Pohanska a okolí.

Na Katedře geologie a paleontologie, která spolupracovala na realizaci výše zmíněného projektu, byla obhájena také diplomová práce týkající se výzkumu surovin pro výrobu slovanských žernovů nalezených na Pohansku (GILÍKOVÁ 1997).

Vědecké informace z Pohanska využila v palynologických studiích i H. SVOBODOVÁ (1993) z Botanického ústav AV ČR v Průhoncích, která se zabývala rekonstrukcí přírodních poměrů v raném středověku na jižní Moravě, především v okolí významných center jakým jsou Mikulčice, Pohansko a Staré Město/Uherské Hradiště.

Data získaná při archeologických výzkumech Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně byla použita i při aplikovaném výzkumu v oblasti počítačového inženýrství, digitální kartografie a geografických informačních systémů. Ve spolupráci s Fakultou stavební VUT v Brně, Katedrou geografie PřF MU v Brně a externími spolupracovníky ze soukromého sektoru byl v letech 1995–1998 v několika etapách budován náročný geografický informační systém o Pohansku. V současné době máme k dispozici speciálně vyvinuté pro-

středí pro sběr a digitalizaci archeologických dat v programu MicroStation. Vlastní geografický informační systém vytvořený na platformě programu MGE pro Windows NT zahrnuje kompletní obrazovou a textovou dokumentaci výzkumu řemeslnického areálu v lesní školce na Pohansku. V tomto informačním systému jsou integrovány rozsáhlé databáze, které byly projektovány a plněny na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně a které obsahují důležitou část dat získaných za uplynulá desetiletí výzkumnou činností vědecké stanice na Pohansku. Tyto databázové záznamy jsou provázány s grafickými objekty, které vznikly vektorizací terénních plánů v měřítku 1:20 cm. Pro rámcovou představu o dosavadním a stále rozšiřovaném objemu digitálních dat lze uvést, že byla zpracována plocha o rozloze větší než 2 ha, na které bylo ve více úrovních vektorizováno např. 7 055 kamenů nebo 4 098 lidských kostí. V projektu existuje 334 sídlištních objektů a 75 hrobů, na které jsou navázány databázové záznamy. Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně je jedním z prvních archeologických pracovišť v České republice, které začalo práce na projektu GIS pro potřeby zpracování dat z dlouhodobých systematických archeologických výzkumů. Tento projekt je svým rozsahem v České republice ojedinělý. Výstupy z něj byly publikovány v odborném tisku (KUČERA – MACHÁČEK 1997; 1998) a v rámci diplomových prací na Fakultě stavební VUT v Brně (KUČERA 1996).

Výpočetní technika se stává významným pomocníkem archeologů i při jejich snaze o vizuální rekonstrukci archeologických nalezišť. Děje se tak formou počítačového 3D modelování. V rámci společného projektu spolupracoval ÚAM FF MU v Brně na této problematice s pedagogy a studenty z Fakulty elektrotechniky a informatiky VUT Brno. Zde byl vyvinut specializovaný nástroj umožňující archeologům samostatně vytvářet třídimenzionální rekonstrukce archeologických lokalit (v prostředí programu MicroStation). V něm je implementována funkce jak pro rekonstrukce budov (zdi, kůly, střechy apod.), tak i pro rekonstrukce dalších archeologických nemovitých památek (příkopy, valy, palisády apod.). Výsledky této práce byly publikovány v odborném tisku a jako diplomová práce na Fakultě elektrotechniky a informatiky VUT Brno (SUCHÁNEK 1998; 1998a).

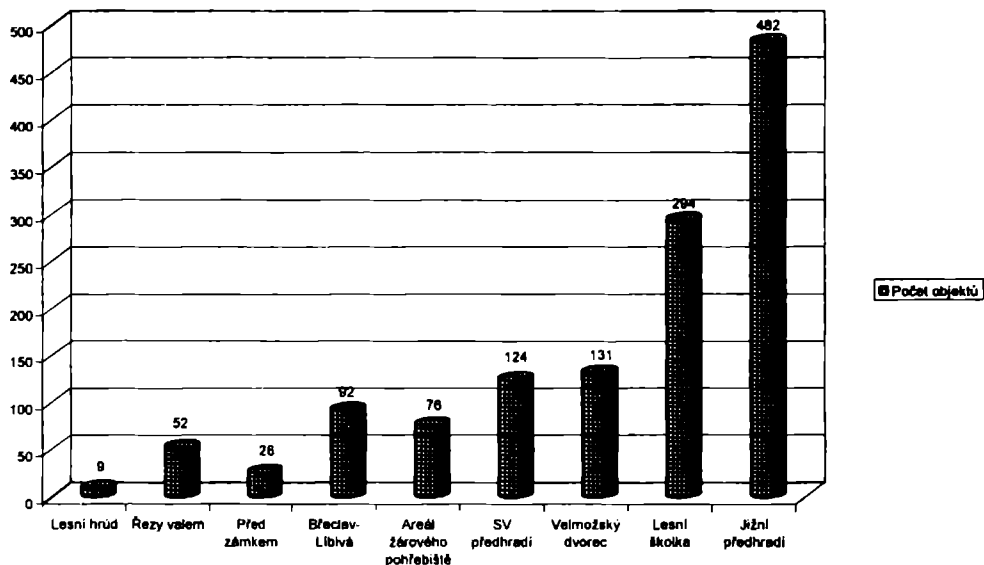
Prezentační, výstavní a pedagogická činnost

V roce 1998 byla v součinnosti s Městským muzeem a galerií v Břeclavi znovuotevřena v prostorách bývalého lichtenštejnského zámku na Pohansku stálá výstava věnovaná výsledkům zdejších archeologických výzkumů (MACHÁČEK 1998; MĚŘÍNSKÝ 1998). Expozice existovala na Pohansku již od šedesátých let, pro havarijní stav budovy však musela být zrušena. V současné době patří zámek městu Břeclavi, které se v konečné fázi ujal financování jeho rekonstrukce i realizace vlastní výstavy.

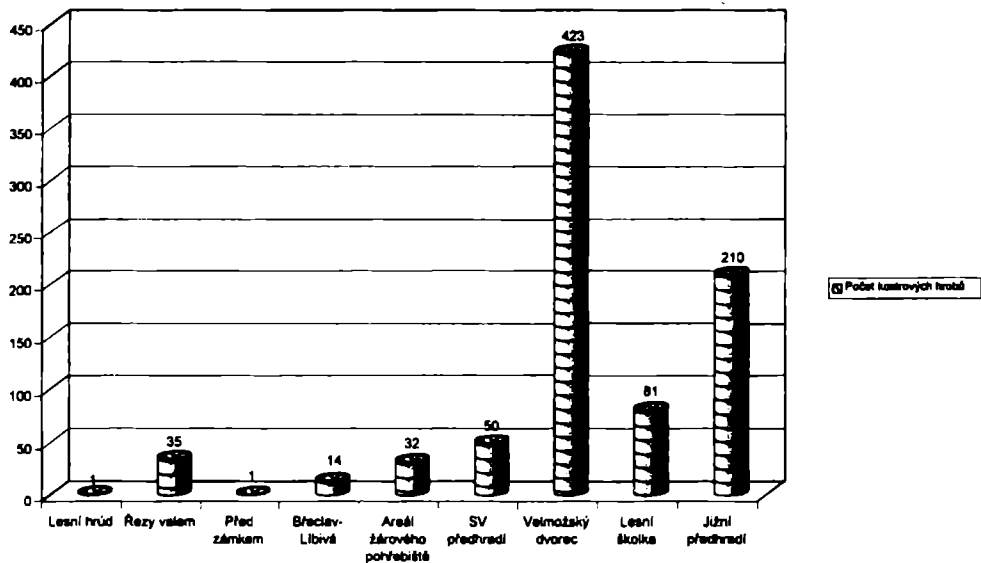
Archeologická stanice FF MU na Pohansku se spolu s Městským muzeem a galerií Břeclav věnuje osvětové práci s veřejností trvale. V rámci každoročních výzkumů jsou přímo v terénu prezentovány výsledky archeologického bádání i metodologické postupy archeologie. Pohansko tak patří k nemnoha lokalitám, kde může veřejnost v současné době zhlédnout jak živý výzkum v terénu, tak i expozici prezentující výsledky mnohaletého bádání.

Vědecko-výzkumná stanice na Pohansku sehrává jako univerzitní pracoviště důležitou úlohu také v přípravě nové generace archeologů. Slouží v procesu vzdělávání jak našich, tak i zahraničních vysokoškolských studentů, kteří na Pohansko přijíždějí v rámci svých vědecko-výzkumných praxí i odborných exkurzí. V devadesátých letech zde pobývali jednotlivci i celé skupiny z nejruznějších evropských univerzit; např. z Německa, Rakouska, Itálie, Polska, Švýcarska, Velké Británie, Švédska, Slovenska atd.

Archeologické terénní výzkumy ÚAM FF MU na Pohansku u Břeclavi a v okolí.

Archeologické terénní výzkumy ÚAM FF MU na Pohansku u Břeclavi a v okolí.

Perspektivy

V rámci vědecko-výzkumného záměru Filozofické fakulty MU v Brně s názvem „Centrum archeologických výzkumů sociálních struktur pravěku až vrcholného středověku“ je plánováno další zintenzivnění vědecké práce na Pohansku u Břeclavi. Plánovány jsou nové objevy uvnitř hradiska, především v jeho jihovýchodním sektoru, archeologicky doposud zcela neznámém. Výzkum zaměřený na vyhledávání nových funkčních areálů bude řešit i některé dosud spíše opomíjené otázky (např. vyhodnocení postdepozíčních procesů na lokalitě, detailní analýzu povrchových odpadových areálů apod.). Naším cílem bude zachování kontinuity vědeckého bádání na Pohansku u Břeclavi a jeho rozšíření o nové otázky řešené s pomocí nejnovějších metodologických postupů a informačních technologií.

Těžiště naší práce leží ve finálním vyhodnocení řemeslnického areálu v severovýchodní části hradiska na Pohansku, v tzv. lesní školce. Již podle předběžných studií je zřejmé, že se jednalo o sídliště řemeslníků srovnatelné např. s předhradím císařské falce (curtis imperatoris) v Tilledě či známým obchodním centrem v Haithabu.

Bude vyhodnocen i výzkum lokality v Břeclavi-Líbivé, která patřila k zemědělským osadám zabezpečujícím výživu lidnatého Pohanska. Na základě nových poznatků budeme moci doplnit naši představu o ekonomicko-sociální struktuře raně středověkého centra. Jedinečný obraz, který tak získáme, lze následně komparovat se srovnatelnými strukturami raně středověké Evropy, což nám umožní zařadit Pohansko do širšího kontextu a pochopit tak lépe jeho jistě nemalý význam ve středoevropském raně středověkém prostoru.

Pro moderní vyhodnocení Pohanska je nesmírně důležitý i budovaný geografický informační systém (GIS) o lokalitě, který patří k ojedinělým aplikacím nejnáročnějších informačních technologií v archeologii nejen u nás, ale i v celoevropském měřítku. Na jeho vývoji budeme nadále pracovat a integrovat v něm další data pocházející z dlouholeté vědecké činnosti na Pohansku. Kromě výzkumných aktivit bude vědecká stanice na Pohansku nadále využívána jako školní pracoviště a pro pořádání různých seminářů a vědeckých konferencí. Příkladem může být mezinárodní studentská vědecká konference k otázkám perspektiv archeologie na prahu třetího tisíciletí, která se konala na Pohansku na podzim roku 1999.

LITERATURA

- DOHNALÍKOVÁ, L. 1993: Neurocranium starých Slovanů z Pohanska, rkp. nepubl. dipl. práce ulož. na PFF MU v Brně. Brno.
- DOHNALÍKOVÁ, L. – DUŠEK, L. – NOVOTNÝ, V. 1997: Neurocrania of the Old Slavs, A Model Study, Variability and Evolution vol. 6, 51–61.
- DOSTÁL, B. 1992: K rekonstrukci velkomoravského kostela na Pohansku, SPFFBU E 37, 73–88.
- 1993: Velkomoravský řemeslnický areál v Břeclavi-Pohansku, JM 29, sv. 32, 31–53.
- 1993a: Ein handwerkliches Areal des 9. Jh. in Břeclav-Pohansko. In: Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, t. 4, 220–225. Bratislava.
- 1993b: K sídlištní keramice blatnicko-mikulčického horizontu, SPFFBU E 38, 59–60.
- 1994: Die frühmittelalterliche Keramik aus Břeclav-Pohansko. In: Staňa Č. (Hrsg.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, ITM I, 219–232. Brno.
- 1994a: K počátkům slovanské tuhové keramiky na Moravě, SPFFBU E 39, 43–67.
- 1998: Über die Anfänge der slawischen Graphittonkeramik in Mähren. In: Poláček, L. (Hrsg.): Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen, ITM IV, 67–86. Brno.

- DROZDOVÁ, E. 1992: Pokus o získání demografických údajů ze silně poškozeného materiálu z lokality Pohansko-jihozápadní předhradí, rkp. nepubl. dipl. práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- 1997: Antropologická studie staroslovanského obyvatelstva sídelního komplexu Břeclav-Pohansko (antropometrická studie), rkp. nepubl. disert. práce na PřF MU v Brně. Brno.
- DROZDOVÁ, E. – BENEŠ, J. 1997: Břeclav-Pohansko: South Outer Precincts. *Anthropological Study, Anthropologie XXXV*, 263–275.
- DVORSKÁ, J. 1994: Mikulčická keramika a zdroje jejích surovin, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- DVORSKÁ, J. – POLÁČEK, L. 1995: Mineralogisch-petrologische Charakteristik der Mikulčicer Keramik. In: Poláček, L. (Hrsg.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert – Terminologie und Beschreibung, ITM II*, 196–202. Brno.
- DVORSKÁ, J. – POLÁČEK, L. – SCHNEIDER, G. 1998: Chemische Analysen der Keramik von Mikulčice (Bez. Hodonín, Tschechien). In: Poláček, L. (Hrsg.): *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen, ITM IV*, 295–312. Brno.
- FAGAN, B. M. 1996: *The Oxford companion to archaeology*. Oxford.
- GILÍKOVÁ, H. 1997: Surovinová základna raně středověkých žernovů na příkladě lokality Chotěbuz-Podobora u Českého Těšína a Pohansko u Břeclavi, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- HORÁČKOVÁ, L. – VARGOVÁ, L. – MACHÁČEK, J. 1998: An artificially deformed skull from Libivá, district Břeclav (Czech republic). In: XIIth European Meeting of the Paleopathology Association, Abstracts. 47. Prague-Pilsen.
- 1998a: Uměle deformovaná lebka z Libivé u Břeclavi. In: XXXVIII. sjezd Čs. anatomické společnosti s mezinárodní účastí, Sborník abstrakt, 37. Olomouc.
- KOLÁR, M. 1995: Slovanská keramika z Břeclavi-Pohanska z hlediska použitých surovin, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- KRATOCHVÍL, T. 1996: Žernovy a jejich úloha v ekonomice, věrských představách a právní symbolice u Slovanů, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- KUČERA, M. 1996: Aplikace digitálních metod sběru a analýzy dat v archeologii za použití prostředků GIS pracujících na platformě systému MicroStation, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na FAST VUT v Brně. Brno.
- KUČERA, M. – MACHÁČEK, J. 1997: Teorie a praxe zpracování archeologických výzkumů s pomocí prostředků GIS/LIS. In: Macháček, J. (ed.): *Počítačová podpora v archeologii*, 145–172. Brno.
- 1998: POHAN – GIS v rukou archeologů odhaluje tajemství raně středověkého hradiska Pohansko u Břeclavi, *GEOinfo 6/98*, 56–59.
- MACHÁČEK, J. 1994: Podunajský typ aneb keramika středodunajské kulturní tradice. rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- 1995: Die Analyse des Brandgräberfeldes von Břeclav-Pohansko. *Bemerkungen zur slawischen Ethnogenese in Mitteleuropa, ArchA 79*, 219–231.
- 1997 (ed.): *Počítačová podpora v archeologii*. Brno.
- 1998: Projev Mgr. Jiřího Macháčka, zástupce vedoucího archeologického výzkumu Pohanska, přednesený v rámci vernisáže dne 3. 7. 1998, *Zpravodaj Muzejního spolku v Břeclavi*, 11–13. Břeclav (rok neuv.).
- 1998a: Studie zur Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition, *SlA XLV 1997*, 353–418.
- 1999: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely, rkp. nepubl. doktorské disertační práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1998: Projev doc. PhDr. Zdeňka Měřinského, CSC., vědeckého pracovníka Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, přednesený u příležitosti otevření nové archeologické expozice na Pohansku dne 3. července 1998. In: *Zpravodaj Muzejního spolku v Břeclavi 1998*, 9–10. Břeclav.
- PETRAŠKOVÁ, J. v tisku: Hypoplasie a hyperkalcifikace zubů jako nespecifický marker fyziologického stresu u obyvatel hradiska Pohansko, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- SEDLÁČEK, M. 1999: Příbuzenské vztahy určené na základě odontologických znaků u obyvatel hradiska Pohansko – Pohřebiště okolo kostela, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PřF MU v Brně. Brno.
- SUCHÁNEK, T. 1998: Editor archeologických nálezů budov, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na Fakultě elektrotechniky a informatiky VUT v Brně. Brno.

- SUCHÁNEK, T. 1998a: 3D editor for archaeology. In: 2nd Central European Seminar On Computer Graphics, 2. Vienna.
- SVOBODOVÁ, H. 1993: Pollenanalytische Rekonstruktion der Naturverhältnisse. In: Südmähren während der Burgwallzeit. In: Friesinger, H. – Daim, F. – Kanelutti, E. – Cichocki, O. (Hrsg.): Bioarchäologie und Frühgeschichtsforschung, 93–99. Wien.
- SVEČOVÁ, R. 1999: Kostoná a pahorová industria z predveľkomoravských a veľkomoravských sídlisk na Pohansku u Břeclavi, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na FF MU v Brně. Brno.
- VIGNATIOVÁ, J. 1993: Karolinské meče z Pohanska u Břeclavi, SPFFBU E 38, 91–109.
- 1996: Zum Stand der Erforschung des Burgwalls Břeclav-Pohansko. In: Staňa, Č. – Poláček, L. (Hrsg.): Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa – mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung, ITM III, 260–266. Brno.
- VLASÁKOVÁ, M. 1994: Odhad fertility staroslovanských žen z kostrových pozůstatků (hlavní pohřebiště na Pohansku), rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PŘF MU v Brně. Brno.
- VOBORIL, P. 1993: Antropologický průzkum silně poškozeného kosterního materiálu z pohřebiště Pohansko – severovýchodní předhradí, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PŘF MU v Brně. Brno.
- ZIMULOVÁ, M. 1993: Splanchnocranium starých Slovanů z Pohanska – pohřebiště okolo kostela, rkp. nepubl. diplomové práce uložená na PŘF MU v Brně. Brno.

Pohansko bei Břeclav nach dem Jahre 1990. Ein Beitrag zum vierzigjährigen Jahrestag der archäologischen Ausgrabungen.

Pohansko bei Břeclav/Lundenburg zählt gemeinsam mit den Lokalitäten Mikulčice und Staré Město u Uherského Hradiště/Ungarisch Hradisch zu den bedeutendsten und am besten untersuchten Zentralburgwällen des frühmittelalterlichen Großmährens.

Archäologische Grabungen des Instituts für Archäologie und Museumswissenschaft finden seit dem J. 1958 statt und ihre Ergebnisse brachten dieser Lokalität eine Schlüsselstellung. Davon zeugt u.a. auch das Interesse der ausländischen Forscher. Die bisherigen Schlußfolgerungen wurden in einer umfangreichen Bibliographie – 5 Monographien und mehr als 90 Studien und Beiträge – veröffentlicht. Die erwähnten Ergebnisse konnten nur dank der 40 Jahre langen, kontinuierlichen archäologischen Ausgrabungen in Pohansko und seiner Umgebung erreicht werden. Bis jetzt wurde in dieser Lokalität eine Fläche von 137 380 m² (d. h. diese Fläche kann man mit ca. 20 Fußballstadien vergleichen) freigelegt, dokumentiert und größtenteils wissenschaftlich verarbeitet. Auf dieser Fläche wurden u.a. mehr als 1 286 eingetiefte Objekte, zu denen z. B. Wohnobjekte, Werkstätten, verschiedene Wirtschaftsgruben, Brunnen zählen, ferner 847 Körpergräber, 55 Brandgräber usw. freigelegt. Aus diesen archäologischen Objekten stammt ein großes Fundgut verschiedener Art. Bis 1998 wurden im Depositar in Pohansko 208 856 Funde inventarisiert.

Nach 1990 lag die Betonung vor allem auf einer komplexen Verarbeitung zahlreicher und verschiedenartiger archäologischer Daten, die innerhalb der 40 Jahre gewonnen worden waren. Das Institut für Archäologie und Museumswissenschaft der Philosophischen Fakultät der Masaryk-Universität in Brünn (FF MU v Brně) versucht als eines der ersten archäologischen Institute in der Tschechischen Republik, diese Problematik mit Hilfe der neuesten Computer-Technologien zu lösen. In Pohansko wurden neuerdings auch kleinere Terrainuntersuchungen realisiert, die sich auf die Erfassung der Besiedlungsausdehnung in dieser Lokalität konzentrierten. In den Jahren 1991–1994 fand unter der Leitung von Dr. Jana Vignatiová eine archäologische Grabung im nordwestlichen Teil der südlichen Vorburg statt. Es wurde insgesamt eine Fläche von 1 663 m² untersucht. Im Jahre 1995 kam es infolge der geplanten Waldwegverschiebung (dies hing mit der Rekonstruktion des Liechtenstein'schen Sommerschlusses und der Herrichtung seiner Umgebung zusammen) zu weiteren Grabungen in Pohansko. Der Schnitt war ca. 110 Meter lang und 5 Meter breit. Er lag dicht am Wall des Burgwalles, der in diesem Teil während des Schloßbaus im 18. Jh. zerstört worden war. In den Jahren 1995–1998 wurde eine gemeinsame Grabung des Instituts für Archäologie und Museumswissenschaft FF MU und des Stadtmuseums Břeclav in der Lokalität Břeclav-Líbivá durchgeführt. Neben den urgeschichtlichen Befunden und dem Gräberfeld aus der Völkerwanderungszeit wurde hier eine intensive Besiedlung, datiert vom 6. Jh. bis zum Ende des 9. Jh., festgestellt.

Das Fundgut von Pohansko wurde einerseits von den Fachleuten der FF MU in einer Reihe wissenschaftlicher Projekte, andererseits im Rahmen der Magister- sowie Dissertationsarbeiten der Studenten des Instituts für Archäologie und Museumswissenschaft der FF MU verarbeitet. Die während der archäologischen Grabungen gewonnenen Daten wurden in den 90er Jahren nicht nur von den Archäologen, sondern auch von den Wissenschaftlern aus den naturwissenschaftlichen und technischen Fächern, wie z. B. der Anthropologie, Mineralogie und Petrographie, Palynologie, Computeringeneering, der digitalen Kartographie und den GIS/Geographischen Informationssystemen ausgewertet.

Im Jahre 1998 fand in Zusammenarbeit mit dem Stadtmuseum Břeclav die Neueröffnung einer ständigen Ausstellung in den Räumlichkeiten des ehemaligen Liechtenstein'schen Sommerschlusses in Pohansko statt, die die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen präsentiert.

Neben den wissenschaftlichen Aktivitäten dient die Lokalität Pohansko auch zu Studienzwecken und zur Praxis, nicht nur für die Studenten der Masaryk-Universität, sondern auch für ausländische Interessenten.

Úsek	Léta výzkumu	Prozkoumaná plocha v m ²	Počet objektů	Počet kostrových hrobů
Velmožský dvorec	1958–1965	14 650	131	423
Areál žárového pohřebiště	1961–1963, 1966–1968, 1972–1973	3 950	76	32
Řezy valem	1961–63, 1965–67, 1975–77, 1981–83	210	52	35
SV předhradí	1960, 1968, 1970–72, 1975, 1977	5 850	124	50
Lesní hrúd	1980, 1984	175	9	1
Jižní předhradí	1960, 1962, 1975–79, 1991–1994	91 663	482	210
Lesní školka	1961, 1968–69, 1974–76, 1978–9, 1981–2, 1984–90	19 061	294	81
Před zámečkem	1995	537	26	1
Břeclav-Líbivá	1995–1998	1 285	92	14
Prozkoumáno na hradisku	1958–1995	38 583	588	573
Prozkoumáno na předhradí	1960–1994	97 513	606	260
Prozkoumáno v zemědělském zázemí hradiska	1995–1998	1 285	92	14
Prozkoumáno celkem	1958–1998	137 381	1 286	847

